

“Manuscripts don’t burn:”

The reconstruction of the text of Zygmunt Haupt’s short story *Zołota hramota*

Aleksander Madyda

ORCID: 0000-0001-6836-9152

Zołota hramota [The Golden Writ] was written in 1972. Jerzy Giedroyc received his copy later that year in November, but unlike many other Zygmunt Haupt’s short stories, including *Trzy* [Three], written in 1970, and *Meldunek o nieprzybyciu Wełnowskiego* [Report on Wełnowski’s absence], written in 1971, *Zołota hramota* was not rated highly by the editor and ended up in the archive of “Kultura.”¹ I mention these texts because, prolific as Haupt was in the early 1970s, they turned out to be very helpful in the reconstruction of the text of *Zołota hramota* (especially *Meldunek...* proved useful).

¹ In a letter dated November 19, 1972, Giedroyc wrote: “You sent me *Złota Hramota*. I’m a great enthusiast of your writing, but the “middle” part of the story somehow doesn’t suit me. And the scene when the manifesto is read to these people... Maybe you could leave it out or change this part? Please be prompt with your reply.” Haupt replied with due reverence on December 10, 1972: “In the same letter I read about your objections to my short story *Złota Hramota* sent to you earlier in the summer. (If this were ever to be published, I would like to change the title to the Ukrainian *Z o ł o t a Hramota*, in order to distinguish it from the similar title of one of Łobodowski’s books). I respect your judgment, reservations, and powers, being as you are an extraordinary literary expert and editor, and I am fully aware of my shortcomings. But I always work through elimination; I have eliminated something from all of my stories. Therefore, I would like us to rethink whether the said fragment, as you suggest, should be left out.” And that was the end of the discussion about the short story – Jerzy Giedroyc, Zygmunt Haupt, *Listy 1947–1975* [Letters 1947-1975], edited, with an introduction and footnotes by Paweł Panas (Warsaw: Instytut Dokumentacji i Studiów nad Literaturą Polską, Oddział Muzeum Literaturnym im. Adama Mickiewicza, Association Institut Littéraire Kultura, Biblioteka Więzi, 2022), 153–154.

Giedroyc loved whiskey and menthol cigarettes, which, as he claimed, helped him in his editorial work. He openly said that: "He enjoys whiskey in limited quantities. [And – A.M.] the harmfulness of nicotine is demonized."² It was an open secret at the Literary Institute in Paris that the editor, tired by the reading of the submitted contributions, would often fall asleep at his desk with a lit cigarette in his hand, which often fell from his fingers onto the paper, starting a small fire. This was also the case with *Zołota hramota*. Three out of sixteen pages caught on fire – page two, page three, and page four. Pages three and four were severely damaged. Normally, this would not be a huge editorial problem – most of Haupt's works were printed or archived in multiple different formats, including typed manuscripts, magazine publications, or even earlier drafts. However, only one, partially destroyed, copy of *Zołota hramota* has survived to this day. I conducted research at Stanford University Library and Archive, where the Zygmunt Haupt Papers are kept, in 2006 and did not find another copy of the short story. Neither did Paweł Panas in 2019 (who – it must be emphasized – was much more thorough and patient than I was). In addition, we know that Haupt did not give manuscripts of his works to his friends as gifts, so we must accept that the partially destroyed copy from the Literary Institute in Paris is the only existing one. Anyway, the writer was lucky that he did not send his story to "Wiadomości," because Mieczysław Grydzewski would have thrown it away, which is what he did with the works he did not like, and thus we would have lost it forever. Admittedly, *Zołota hramota* is unusual for Haupt, insofar as it employs fictitious parabolic narration. The story must be read as an allegory³ (and it seems that the writer struggled with this convention), but apart from the artistic value of the story, it is obvious that *Zołota hramota* gives an insight into the otherwise unknown aspects of Haupt's work. Indeed, in no other literary text did Haupt discuss so extensively – although indirectly and thus enigmatically – the question of Polish-Ukrainian relations.⁴

Zołota hramota had been quietly stored in the Paris archives until the end of the 1980s, when it was brought to light by Renata Gorczyńska, who was the first to attempt a partial reconstruction of the damaged fragments. She intended the story to be published in a volume of Haupt's collected prose writings titled *Szpica. Opowiadania, warianty, szkice* [Vanguard: Stories, variants, essays], which she edited. *Szpica* was published by the Literary Institute in 1989. The manuscript reflects her hard work. She added typewritten addenda and handwritten notes, both on separate pages. We know it was her because her handwriting is different from Jerzy Giedroyc's or Zofia Hertz's handwriting. Gorczyńska's footnote on page 247 is very telling: "The author's manuscript is damaged. Only some missing words have been reconstructed in this part of the story." I praise Gorczyńska for her editorial work, as a more ambitious attempt to fill in the textual gaps would only be possible if she had been familiar with Haupt's entire *oeuvre*. This was simply not possible at the time. Respectively, Gorczyńska simply did not have time to study Haupt's writing habits, style, and language in depth. She did what she could at the time, and for that all contemporary readers should be grateful.

² Magdalena Grochowska, Jerzy Giedroyc. Do Polski ze snu [Jerzy Giedroyc. To Poland from a dream], 2nd supplemented edition with a preface by Andrzej Friszke (Warsaw: Wielka Litera, 2014), 6.

³ See: Andrzej Niewiadomski, *Przeciw entropii, przeciw arkadii. O pisarstwie Zygmunta Haupta* [Against entropy, against arcadia. The writings of Zygmunt Haupt] (Kraków: Instytut Literatury, 2021), 44.

⁴ Niewiadomski, 44.

Of course, a professional Hauptologist should be more ambitious, and so I tried to find out more. Unfortunately, the query in the archives of the Literary Institute, requested by me over the phone to Jacek Krawczyk (in 2005), did not prove successful. I also did not find out anything new from Gorczyńska (we exchanged letters at the turn of 2007 and 2008), because almost twenty years had passed since the publication of *Szpica*, and the editor no longer remembered how she managed to discover the typescript in the Parisian archive. Only a query conducted in Paris by Paweł Panas in 2017 proved successful. The scholar did not rest until he found something, and in addition he immediately (in 2018) shared his findings with me. I had always dreamed of working with Haupt's manuscript – and this one was the last one left in the archives – and this dream came true. As a result of my work, numerous emendations were added to the version published in *Szpica*, but I do not want to talk about them, because they are not that important. Indeed, a true textologist challenge was filling in the gaps, which today is not as difficult as it might seem at first glance. We probably already know everything about Haupt's works, both fiction and non-fiction; moreover, we can combine his *oeuvre* into one document and conduct searches in the file word by word thanks to modern technology. Of course, nothing can replace a true knowledge of Haupt's works, his style, and all his trademark characteristics.⁵ Combining all of the above, we can try to accomplish something that was simply impossible when *Szpica* was published. Still, I did not want to study the text alone – this task did not seem realistic to me – so I asked my 1 M.A. students for help. We worked on the text together during my Polish studies seminar entitled “Contemporary editions of literary works” in the summer semester of the academic year 2018/19. Fourteen seminarists contributed a lot to the final findings I present below, and I wish to acknowledge their contribution.

The theory of editing and textology does not address reconstruction in much detail, and it is hardly surprising. After all, it is impossible to create detailed rules for textual reconstruction that could be applied more or less universally. What is more, Polish textologists and editors usually refer to poetry in their studies, and narrative prose is often overlooked. However, some voices do prove useful. Konrad Górski writes about “very real circumstances which make conjectural emendations necessary. This need may arise in two cases. Firstly, when we realize during reading that something is not right – the text was probably distorted by typesetting errors. Secondly, when the printed pages have been mechanically damaged.”⁶ Jerzy Starnawski even postulates that we need a new profession, an editor-detective. He is “especially needed when the text is clearly damaged, when – by introducing, for example, a single conjecture or emendation – we render it understandable. And rendering the text understandable is one of the most important tasks of the modern publisher.”⁷ The above remarks, though very general,

⁵ This is probably what Konrad Górski had in mind when he wrote: “Spending a lot of time with the handwritten and typed manuscripts of a given writer makes one realize what is [...] an intrusion in a given text” – Konrad Górski, *Tekstologia i edytorstwo dzieł literackich* [Textology and editing of literary works], preface by Mirosław Strzyżewski (Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK, 2011), 64.

⁶ Górski, 67.

⁷ Jerzy Starnawski, *Praca wydawcy naukowego* [The work of a scientific publisher], 2nd supplemented edition (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 1992), 54. See also: Jan Trzynadłowski, *Autor – dzieło – wydawca* [Author – work – publisher], 2nd supplemented edition (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 1988), 78 and 82; Roman Loth, *Podstawowe pojęcia i problemy tekstologii i edytorstwa naukowego* [Basic concepts and problems of textology and scientific editing] (Warsaw: Wydawnictwo IBL, 2006), 87ff.

undeniably validate our quest in search of lost words. Respectively, the Italian researcher Alfredo Stussi emphasizes that: “Not everything can be corrected: very large gaps can prove to be insurmountable difficulties, unless you are dealing with texts characterized by strong logical connections, based on repetitive syntagms.”⁸ As we can see, Stussi actually points to a methodology that works perfectly in the case of *Złota hramota*. Haupt’s prose is characterized by repetitions, which are noticeable both at the level of the represented world (characters and motifs) and language (formulations, sentences, and even quite extensive parts of the narrative);⁹ “and one element is often repeated in two, and sometimes three, works.”¹⁰ And this is the case in *Złota hramota* – in some parts it resembles two earlier short stories by Haupt: the motif the mares of Diomedes appears in *Trzy* [Three] (written in 1970) and the motifs of the town of Kodeń and a picture album appear both in *Trzy* and in *Meldunek o nieprzybyciu Wełnowskiego* (written in 1971). We should thus focus on the stylistic and linguistic layer of the aforementioned stories, and the repetitions found in them; indeed, the similarities between *Meldunek o nieprzybyciu Wełnowskiego* and *Złota hramota* are particularly important, because they concern those parts of *Złota hramota* that were damaged in the fire. Four sentences from *Meldunek o nieprzybyciu Wełnowskiego* are particularly important:

1. “Tak jak odtwarzała mi się, gdy przeglądałem stary sztambuch Salomei Wiśniowieckiej, w którym jakaś inna ręka na odwrocie welinowych kart porobiła także jakieś notatki dotyczące się koni, ich ras, rodów, maści i odmastków” [Just as it appeared to me when I was going through the old album of Salomea Wiśniowiecka, in which some other hand, on the back of the vellum pages, also made some notes about horses, their breeds, lines, coat colors and hues] (BD¹¹ 611);
2. “Było tam wiele innych notatek dotyczących się spraw końskich: [...]” [There were many other notes relating to horses: [...]] (BD 611);
3. “O rzędach, siodłach, uprzężach, cuglach, wodzach, uzdach, trzęzlach, czepcach...” [About horse tracks, saddles, harnesses, reins, harnesses, snaffle bits, bridles, headstalls...] (BD 612);
4. “Skąd mi to się znalazło w zapiskach?” [Why is this in my records?] (BD 612).

These sentences can be used to reconstruct the destroyed fragments. They will also help us calculate the number of typed characters in successive lines, and these calculations, in turn, will help us select words from the writer’s dictionary that can fit within the limits thus defined. Of course, we cannot calculate the exact number, because the fire destroyed the right side of the pages, and, as we know, when you write on a typewriter (unlike on a computer) you cannot justify the right margin. Haupt never cared for that. So, let us take a look at the damaged pages:

⁸ Alfredo Stussi, *Wprowadzenie do edytorstwa i tekstologii* [Introduction to editing and textology], trans. Mateusz and Piotr Salwa (Gdańsk: Wydawnictwo Słowo/Obraz Terytoria, 2011), 102.

⁹ See: Aleksander Madyda, *Zygmunt Haupt – życie i twórczość literacka* [Zygmunt Haupt – life and works] (Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 1998), 135–139 and 149–155.

¹⁰Madyda, 138.

¹¹Zygmunt Haupt, *Baskijski diabeł. Opowiadania i reportaże* [The Basque devil. Stories and reportages], collected, edited and with an editorial note by Aleksander Madyda, preface by Andrzej Stasiuk, 2nd supplemented and amended edition (Wołowiec: Wydawnictwo Czarne, 2016); hereinafter hereinafter referred to as BD and marked with the page number.

~~225~~

Był za pan brat z huzarami, kwaterującymi tu oficerami sztabu remonty dywizji, pułków sumskiego, ^{le} jelizawiegradzkiego, mariupolskiego, izjumskiego, huzarów grodzieńskich, achtarskich, pawlogradzkich, litewskich i pułku księcia orańskiego, remonty zakupującej młode konie na jarmarkach w Berdyczowie. I oto z całej zawartości "sabretache", tak nieakuratnego w moderunku porucznika, okazało się, był tylko panieński sztambuch.

Pan rotmistrz, Niemiec z pochodzenia, był sentymentalny, czuły na romantyczne sprawy dziejące się na stronach weliny, kartek oprawionego w wyślizgane ^{w safianie} / złote liście tomiku, ale ^{zanim} (darmskim swym okiem doszukał się zaraz w albumie czegoś, ^{obciążony} Oto na odwrotnych stronach kart porobione były jakieś ^{notatki} widocznym było że jeżeli nie posiadacz to depozytariusz ^{depozytariusz} konieczności, w braku innego papieru posłużył ^{złoty sztambuch} celów wcale praktycznych. Bo notatki te tytuły ^{di} dzo kośskich.

Było tam o maściach i odmastkach, farbach, koni przeglądanych przez komisje remontowe. ^e jako się rzekło sentymentalny, czuły na romantyzm ^{ze notatką} koniarzem to on nie był. Nic nie mówiły mu dalsze ^{wolno} czące się rzędów, forgozców, trenzli, cugli, wozów, rzemieni. Konie, uprzęże, skóra mu śmierdziała.

Co innego mówił mu cuch, zapach smoły czy liny ^{konu} Jego przeznaczeniem za młodu miało być morze. Miał zostać ^{został} ^{Może} ^{kiem} Jako chłopak zaczynał nawet we flocie bałtyckiej, w Ki

“Był za pan brat z huzarami – kwaterującymi tu oficerami sztabu remonty dywizji, pułków: sumskiego, jelizawietgradzkiego, mariupolskiego, izjumskiego, huzarów grodzieńskich, achtyrskich, pawłogradzkich, litewskich i pułku księcia Orańskiego, remonty zakupującej młode konie na jarmarkach w Berdyczowie. I oto z całej zawartości «*sabretache*», tak nieakuratny w moderunku porucznika, okazało się, był tylko paniński sztambuch.

Pan rotmistrz, Niemiec z pochodzenia, był sentymentalny, czuł na romantyczne sprawy dziejące się na stronach welinowy[...] kartek oprawionego w wytłaczane w safianie złote liście tomiku, ale [...]darmskim swym okiem doszukał się zaraz w albumie czego[...]. Oto na odwrotnych stronach kart porobione były jakieś [...]. Widocznym było, że jeżeli nie posiadacz, to depozytor [...] z konieczności, w braku innego papieru posłużył [...] celów wcale praktycznych. Bo notatki te tyczyły [...]dzo końskich.

Było tam o maściach i odmastkach, farbach [...] koni przeglądanych przez komisje remontowe. P[...] jako się rzekło, sentymentalny, czuł na roman[...] koniarzem to on nie był. Nic nie mówiły mu dals[...]czące się rzędów, forgoczy, trzęzli, cugli, wo[...] rzemieni. Konie, uprząże, skóra mu śmierdziały.

Co innego mówił mu cuch, zapach smoły czy liny k[...]. Jego przeznaczeniem za młodu miało być morze. Miał zostać [...]kiem. Jako chłopak zaczynał nawet we flocie bałtyckiej w Kr”

[He knew the hussars well – Army Remount Service officers were stationed here; they oversaw the regiments from Sumy, Elizavetgrad, Mariupol, Izium, Grodno, Okhtyrka, Pawlohrad, as well as Lithuanian hussars and the regiment of the Prince of Orange; they would remount young horses at fairs in Berdychiv. And it turned out that the picture album, from all the things carried in the «*sabretache*», was such an unhandy thing among the lieutenant’s equipment.

The *Rittmeister*, a German by origin, was sentimental, sensitive to romantic matters found on the pages of the vell[...] pages of the album bound in Morocco leather decorated with golden leaves, but with his [...]ier’s eye he immediately found something [...] in the album. On the back of the pages, there were some [...]. It was evident that, if not the owner, then the holder [...] out of necessity, with only these pages at his disposal, used [...] for his quite practical purposes. Because those notes were [...]ch related to horses.

There were notes about horses reviewed by remount committees, their [...] breeds, coat colors and hues, and markings. T[...], as it has been said, was sentimental, sensitive to roman[...] he was not a horseman. Other [...] horse tacks, tethers, bridles, reins, harn[...] leather straps told him nothing. To him horses, harnesses, leather stank.

The smell, the aroma of tar or h[...] rope was different. As a young man, he was destined to go to the sea. He was going to be a [...]man. As a boy, he even joined the Baltic Fleet in Kr.] (p. 3).

In my opinion, using the previously mentioned methodology, i.e., by confronting *Złota hramota* with *Meldunek o nieprzybyciu Welnowskiego* and calculating the number of letters in a line, we can relatively easily fill in the empty spaces. I present my version below (I have marked Renata Górczyńska’s conjectures with which I agree with the letters “R.G.”, and I have put my alternatives in bold):

Był za pan brat z huzarami – kwaterującymi tu oficerami sztabu remonty dywizji, pułków: sumskiego, jelizawietgradzkiego, mariupolskiego, izjumskiego, huzarów grodzieńskich, achtyrskich, pawłogradzkich, litewskich i pułku księcia Orańskiego, remonty zakupującej młode konie na jarmarkach w Berdyczowie. I oto z całej zawartości «*sabretache*», tak nieakuratny w moderunku porucznika, okazało się, był tylko paniński sztambuch.

Pan rotmistrz, Niemiec z pochodzenia, był sentymentalny, czuły na romantyczne sprawy dziejące się na stronach welinowy[ch – R.G.] kartek oprawionego w wytłaczane w safianie złote liście tomiku, ale [żan – R.G.]darmskim swym okiem doszukał się zaraz w albumie czego[ś **dziwnego**¹²]. Oto na odwrotnych stronach kart porobione były jakieś [notatki – R.G.¹³]. Widocznym było, że jeżeli nie posiadacz, to depozytor [**tomiku**]¹⁴ z konieczności, w braku innego papieru posłużył [się sztambuchem do – R.G.] celów wcale praktycznych. Bo notatki te tyczyły [**się**¹⁵ spraw bar – R.G.] dzo końskich.

Było tam o maściach i odmastkach, farbach [**najrozmaitszych**¹⁶] koni przeglądanych przez komisje remontowe. P[an rotmistrz był, – R.G.] jako się rzekło, sentymentalny, czuły na roman[**tyczne sprawy**¹⁷, ale] koniarzem to on nie był. Nic nie mówiły mu dals[ze **zapiski**¹⁸ ty]cząca się rzędów, forgozcy, trzęzli, cugli, wo[**dzy, uzd i**¹⁹] rzemieni. Konie, uprzęże, skóra mu śmierdziała.

Co innego mówił mu cuch, zapach smoły czy liny k[onopnej – R.G.]. Jego przeznaczeniem za młodu miało być morze. Miał zostać [**majt**]²⁰kiem. Jako chłopak zaczynał nawet we flocie bałtyckiej w Kr[on]”

[He knew the hussars well – Army Remount Service officers were stationed here; they oversaw the regiments from Sumy, Elizavetgrad, Mariupol, Izium, Grodno, Okhtyrka, Pawlohrad, as well as Lithuanian hussars and the regiment of the Prince of Orange; they would remount young horses at fairs in Berdychiv. And it turned out that the picture album, from all the things carried in the «*sabretache*», was such an unhandy thing among the lieutenant’s equipment.

¹²Conjectural emendation made on the basis of the number of typed letters.

¹³See the first sentence of Meldunek o nieprzybyciu Wełnowskiego.

¹⁴Omission not marked in Szpica. Conjectural emendation made on the basis of the previous sentence in the story.

¹⁵Conjectural emendation made on the basis of the third sentence of the next paragraph of the story and the second sentence of Meldunek o nieprzybyciu Wełnowskiego.

¹⁶An omission was marked in Szpica. Conjectural emendation was made on the basis of the number of typed letters; the word used to fill in the gap may be found in the stories *Wyspy Galapagos i wyprawa na Mount Everest* [The Galapagos Islands and the expedition to Mount Everest], *Poker w Gorganach* [Poker in the Gorgany] and *Perekotypołe* [Tumbleweed] (twice) and in the essay *Dzisiaj, przedwczoraj, wczoraj, jutro* [Today, the day before yesterday, yesterday, tomorrow].

¹⁷I do not think that Renata Gorczyńska’s “romanse” [romances] is a good alternative; the narrator essentially repeats the previous paragraph.

¹⁸Renata Gorczyńska’s version: “notatki” [notes]. A conjectural emendation made for stylistic reasons (the word “notes” appears twice already) and the word “zapiski” [records] is based on the fourth sentence of Meldunek o nieprzybyciu Wełnowskiego.

¹⁹Renata Gorczyńska’s version: “wodzów” [harnesses]. Conjectural emendation made on the basis of the number of typed letters and the third sentence of Meldunek o nieprzybyciu Wełnowskiego.

²⁰Renata Gorczyńska’s version: “podróżnikiem” [adventure man]. Conjectural emendation made on the basis of the number of typed letters; the word used to fill in the gap may be found in the story *El Pelele* and the essay *Ptaki albo „Zanim zaczną schodzić się goście, przetańczmy jeszcze raz menueta...”* [Birds or “Before the guests start to arrive, let’s dance the minuet one more time...”].

4

161
226

sztadzie. Naprzód jako "junga", potem "miczman". Ale dla jakichś względów ta morska kariera urwała się u samego wstępu. Może zakup oficierskiego stopnia we flocie był poza finansowymi możliwościami rodziny, może wcześniej poznano się na pedantycznych zdolnościach Niemca z pochodzenia. Został żandarmem.

Ale w uszach na zawsze pozostał mu ryk i szum fali "pryboju", skrzyp bloków, świst wiatru w linach, a w ustach smak słonej wody. W marzeniach (każdy z nas ma swe marzenia o dalekim i nieosiągniętym, nie?) widział się na przychylnym w bejdewindzie pokładzie korwety, zapatrzonym w fosforyzujący po nocy szlak kilwateru. Za młodu, w Kronsztadzie, był świadkiem kiedy to z ukazu imperatora Aleksandra Pawłowicza admirał hausen wyruszał do Antarktydy, z zazdrością patrzył na nowe mgły żagle jego fregaty "Wostok" i barki "Mirnyj" płynące w nieznane. Chciał, jak ten inny nawigator, hrabia Yves de Kerguelen-Trémarec, w którego sprawozdaniach się odkrywać nowe wyspy, nadawać im imiona.

Okręt marzyciela miał nazwać się "Pałłada". "Pałłady" miały rysować na nieboskłonie Terra Australis gwiazdozbiory. Te szkoły, jeszcze w carskich czasach, niósł niezłą znajomość mitologii. Stąd miano jej korwety. Stąd pomysł nazwy nieoglądanej dotąd, nieodkrytej jeszcze konstelacji owych karmionych ludojadów, Klaczy Diomedesa...

Uwagę rozmarzonego rotmistrza przyciągnął znagła w

The *Rittmeister*, a German by origin, was sentimental, sensitive to romantic matters found on the pages of the vell[um – R.G.] pages of the album bound in Morocco leather decorated with golden leaves, but with his [sold]ier's eye he immediately found something [**strange**] in the album. On the back of the pages, there were some [notes – R.G.]. It was evident that, if not the owner, then the holder [**of the album**] out of necessity, with only these pages at his disposal, used [the album – R.G.] for his quite practical purposes. Because those notes were [**about** matters which very mu – R.G.]ch related to horses.

There were notes about horses reviewed by remount committees, their [**many different**] breeds, coat colors and hues, and markings. T[he *Rittmeister* – R.G.], as it has been said, was sentimental, sensitive to roman[**tic matters** but] he was not a horseman. Other [**records** about] horse tacks, tethers, bridles, reins, harn[**esses, snaffle bits and**] leather straps told him nothing. To him hors-es, harnesses, leather stank.

The smell, the aroma of tar or h[emp – R.G.] rope was different. As a young man, he was destined to go to the sea. He was going to be a [**boy sea**]man. As a boy, he even joined the Baltic Fleet in Kr[on]]

And the final page:

«sztadzie. Naprzód jako «junga», potem – «miczman». Ale dla jakichś względów ta morska kariera urwała się u samego wstępu. Może zakup oficierskiego stopnia we flocie był poza finansowymi możliwościami rodziny, może wcześniej poznano się na pedantycznych zdolnościach Niemca z pochodzenia. Został żandarmem.

Ale w uszach na zawsze pozostał mu ryk i szum fali «*priboju*», skrzyp bloków, świst wiatru w lin-ach, a w ustach – smak słonej wody. W marzeniach (każdy z nas ma swe marzenia o dalekim i nie osiągniętym, nie?) widział się na przychylnym w bejdewindzie pokładzie korwety zapatrzonym w fosforyzujący po nocy szlak kilwateru. Za młodu w Kronsztadzie był świad[kiem, – R.G.] kiedy to z ukazu imperatora Aleksandra Pawłowicza admirał [Bellings – R.G.]hausen wyruszał do Antarktydy, z zazdrością patrzył na n[iknące – R.G.] we mgłę żagle jego fregaty «Wostok» i barki «Mirnyj», pły[**nących**]²¹ w nieznane. Chciał, jak ten inny nawigator, hrabia Yve[**s-Joseph**]²² de Kerguelén-Trémarec, w którego sprawozdaniach się [zaczytywał – R.G.], odkrywać nowe wyspy, nadawać im imiona.

Okręt marzyciela miał nazywać się «Pałłada». [**Szczyty masztów**]²³ «Pałł]ady» miały rysować na nieboskłonie Terra Australis [**Incognita**]²⁴ konste – R.G.]lacje i gwiazdozbiory. Ze szkoły, jeszcze w cars[**kiej stolicy**,²⁵ wy]niósł niezłą znajomość mitologii. Stąd miano jeg[o **wymarzonej**]²⁶] kor-

²¹Renata Gorczyńska's version: «płynące» [sailed]. Conjectural emendation made on the basis of the number of typed letters and in consideration of the grammatical structure of this sentence.

²²Conjectural emendation made on the basis of the number of typed letters.

²³An omission was marked in Szpica.

²⁴An omission was marked in Szpica.

²⁵An omission was marked in Szpica.

²⁶An omission was marked in Szpica.

wety. Stąd pomysł nazwy nie oglądanej dotąd, **nie w[idzianej]**,²⁷ nie odkrytej jeszcze konstelacji owych karmionych lu[dkim mię – R.G.]sem ludojadów, Klaczy Diomedesa.

Uwagę rozmarzonego rotmistrza przyciągnął z nagła wy[padły – R.G.]”

[stadt. First as “a cabin boy,” then as “a midshipman.” But for some reason his naval career was cut short at the very beginning. Maybe his family could not afford to buy him an officer’s rank in the fleet, maybe the pedantic skills of a German by birth were recognized early. He became a gendarme.

But he always remembered the roar and the sound of “priboj”, the creaking of the blocks, the whistle of the wind in the ropes, and the taste of salt water in his mouth. In his dreams (we all have dreams of the distant and the unachieved, right?) he saw himself on the deck of a corvette sailboat tilted by the wind, staring at the wake pattern generated by the boat, which was almost phosphorescent at night. As a child in Kronstadt, he witn[essed – R.G.] Admiral [Bellings – R.G.] hausen set off for Antarctica, acting on the order of Emperor Alexander Pavlovich; he looked with envy as the sails of his frigate the «Vostok» and his barge the «Mirnyj» dis[appeared – R.G.] in the mist, sail[ing] into the unknown. He wanted, like that other navigator, Count Yve[s-Joseph] de Kerguelén-Trémarec, whose reports [he read passionately – R.G.], to discover new islands, to name them.

The dreamer’s ship was to be called the «Pałłada». [The sails of the «Pałł]ada» were supposed to draw in the sky of Terra Australis [Incognita constel – R.G.]lations and star systems. Back at school, still in the tsar[’s capital, he acquir]ed a good knowledge of mythology. Hence the name of hi[s dream] corvette. Hence the idea for the name of the hitherto unseen, un[known], undiscovered constellation of these ma[n-eating – R.G.] cannibals, the Mares of Diomedes.

The attention of the daydreaming *Rittmeister* was drawn by the unexpected fa[[lling – R.G.]] (p. 4).

The penultimate paragraph on this page proved the most problematic, both for Renata Gorczyńska and me. In five cases, Gorczyńska decided not to make any conjectural emendations, but I did. In the first case, I was inspired to do so by Haupt’s pre-war short story *Admiral Gaspar Hojeda* [Admiral Gaspar Hojeda], in which there is the following sentence: “Fale dalej opluwały pokłady, **szczyty masztów zapisywały niebo zawiłym tekstem**, skrzypiały bloki i wachty monotonnie dzwoniły czas” [The waves continued to spit at the decks, the sails wrote intricate inscriptions in the sky, the blocks creaked and the watches monotonously kept the time] (ZR²⁸ 23, emphasis mine – A.M.). In the second case, one of my M.A. students, Tomasz Warczykowski, entered the phrase “Terra Australis” into a computer search engine – I must admit that I would never have come up with such a brilliant solution myself. In the third case, it was enough to know that the Naval Academy was relocated to Saint-Petersburg in 1715.²⁹

²⁷An omission was marked in Szpica.

²⁸Zygmunt Haupt, *Z Roksolanii. Opowiadania, eseje, reportaże, publicystyka, warianty, fragmenty (1935–1975)* [From Red Ruthenia. Stories, essays, reportages, journalism, variants, fragments (1935–1975)], collected, edited and with an editorial note by Aleksander Madyda (Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK, 2018).

²⁹Ludwik Bazylow, *Historia Rosji* [The History of Russia], 4th corrected and supplemented edition. The section covering the years 1917–1991 was written by Paweł Wieczorkiewicz (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 2005), 151.

The answer to the fourth omission was found in the text of *Zołota hramota* on the very same page, on page four; in the previous paragraph, the narrator talks about the gendarme's naval "dreams." The answer to the final omission was found in the final sentence of the penultimate paragraph – we find there a series of synonymous adjectival participles related to the act of looking and knowing; in the Polish text this word starts with the, now almost invisible, letter "w," and thus we automatically think of "widzianej." This is how I propose to recreate the destroyed parts of Zygmunt Haupt's short story.

Of course, I do not consider the solutions presented above to be definite. Konrad Górski used to tell the following story about the renowned Polish literary scholar Juliusz Kleiner and it is a cautionary tale that every textologist should know:

"Słowacki's album poem *To E. hr. K.* [...] was printed in the "Kronika Rodzinna" [Family Chronicle] magazine; the text was copied from a manuscript which was not made available to anyone. The first stanza of the poem read:

Chciałbym, ażeby tu wpisane słowo,
Jeśli na wieki ma słowem pozostać,
Aby słów miało nieśmiertelnych postać
Albo posągów piękność marmurową.

[I would like the word written here
If it is to remain a word forever,
To have an immortal form of words
Or the beauty of marble statues.]

Juliusz Kleiner, who was an expert in Słowacki's poetry, could not accept the wording of the third line. He could not believe that Słowacki had committed so many stylistic mistakes at once, namely: 1) repetition of the same word three times in close proximity (*słowo, słowem, słów*); 2) repetition of very similar syntactic structures (*ażeby... aby...*); 3) a metaphor devoid of any plasticity (*postać słów nieśmiertelnych*). So, he proposed that the line should read "Aniołów miało nieśmiertelnych postać" [To have an immortal form of angels]. He explained that the typesetter could have misread Słowacki's handwriting, and used the words *Ani słów* instead of *Aniołów*, and the proofreader later corrected *Ani* to *Aby*. This explanation sounds convincing. It was so credible: at the level of interpretation, at the level of proposed corrections, and, finally, at the level of the origin of the error. And yet the whole elaborate philological argument collapsed when the manuscript was found, and it turned out that the text published in "Kronika Rodzinna" was correct."³⁰

translated by Małgorzata Olsza

³⁰Górski, 74–75.

References

- Bazyłow, Ludwik. *Historia Rosji*. 4th corrected and supplemented edition. The section covering the years 1917–1991 was written by Paweł Wieczorkiewicz. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 2005.
- Górski, Konrad. *Tekstologia i edytorstwo dzieł literackich*. Preface by Mirosław Strzyżewski. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK, 2011.
- Grochowska, Magdalena. *Jerzy Giedroyc. Do Polski ze snu*. Preface by Andrzej Friszke. Warsaw: Wielka Litera, 2014.
- Haupt, Zygmunt. *Baskijski diabeł. Opowiadania i reportaże*. Collected, edited and with an editorial note by Aleksander Madyda. Preface by Andrzej Stasiuk. Wołowiec: Wydawnictwo Czarne, 2016.
- – –. *Z Roksolanii. Opowiadania, eseje, reportaże, publicystyka, warianty, fragmenty (1935–1975)*. Collected, edited and with an editorial note by Aleksander Madyda. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK, 2018.
- Loth, Roman. *Podstawowe pojęcia i problemy tekstologii i edytorstwa naukowego*. Warsaw: Wydawnictwo IBL, 2006.
- Madyda, Aleksander. *Zygmunt Haupt – życie i twórczość literacka*. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 1998.
- Niewiadomski, Andrzej. *Przeciw entropii, przeciw arkadii. O pisarstwie Zygmunta Haupta*. Kraków: Instytut Literatury, 2021.
- Starnawski, Jerzy. *Praca wydawcy naukowego*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 1992.
- Stussi, Alfredo. *Wprowadzenie do edytorstwa i tekstologii*. Trans. Mateusz and Piotr Salwa. Gdańsk: Wydawnictwo Słowo/Obraz Terytoria, 2011.
- Trzynadłowski, Jan. *Autor – dzieło – wydawca*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 1988.

KEYWORDS

ZYGMUNT HAUPT

editing

reconstruction

ABSTRACT:

The article is devoted to the reconstruction of the missing fragments of Zygmunt Haupt's short story *Złota hramota*. Expert knowledge of Haupt's entire *oeuvre* and style, characterized by recurring motifs and corresponding expressions, was the basis for the reconstruction. The context of the reconstructed gap as well as grammatical and stylistic considerations were also taken into account in the reconstruction process.

*Polish narrative prose
of the 20th century*

short story

textology

NOTE ON THE AUTHOR:

Aleksander Madyda (b. 1958) – prof. dr hab.; Professor at Nicolaus Copernicus University in Toruń. His research interests include twentieth-century Polish literature, editing and textology. He is the author of the books *Haupt. Monografia* [Haupt. Monograph] (Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2012), *Od filologii do antropologii. Szkice* [From philology to anthropology. Sketches] (Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2015), Zygmunt Haupt, *Baskijski diabeł. Opowiadania i reportaże* [The Basque devil. Stories and reportages], collected, edited and with an editorial note by Aleksander Madyda, preface by Andrzej Stasiuk, 2nd amended and supplemented edition (Wołowiec: Wydawnictwo Czarne, 2016), Zygmunt Haupt, *Z Roksolanii. Opowiadania, eseje, reportaże, publicystyka, warianty, fragmenty (1935–1975)* [From Red Ruthenia. Stories, essays, reportages, journalism, variants, fragments (1935–1975)], collected, edited and with an editorial note by Aleksander Madyda (Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2018).

„Rękopisy nie płoną”.

O rekonstrukcji tekstu opowiadania Zygmunta Haupta *Złota hramota*

Aleksander Madyda

ORCID: 0000-0001-6836-9152

Jak wiadomo, *Złota hramota* powstała w 1972 roku; tekst utworu trafił na biurko Jerzego Giedroycia w listopadzie tego samego roku, ale w odróżnieniu od wielu wcześniej przysłanych przez Zygmunta Haupta opowiadań, między innymi ukończonego dwa lata wcześniej *Trzy* i napisanego w 1971 *Mel-dunku o nieprzybyciu Wełnowskiego*, nie znalazł uznania w oczach redaktora i wylądował w archiwum „Kultury”¹. Nieprzypadkowo wymieniam te właśnie, a nie inne tytuły – choć Haupt w pierwszej dekadzie lat 70. był wyjątkowo, jak na siebie, płodnym pisarzem – gdyż teksty tych utworów, a zwłaszcza drugiego, okazały się bardzo pomocne w pracy rekonstrukcyjnej nad *Złotą hramotą*.

Giedroyc znany był ze swego zamiłowania do whisky i papierosów mentolowych, które traktował jako źródło niezbędnego wspomaganie w pracy redakcyjnej. Mówił zresztą otwarcie, że: „Lubi whisky w ograniczonych ilościach. Szkodliwość [zaś – A.M.] nikotyny jest demonizowana”². Ta-

¹ W liście z 19 listopada 1972 r. Giedroyc pisał: „Przysłał mi Pan Złotą Hramotę. Zawsze jestem wielkim entuzjastą Pana urwanych fragmentów, ale tu «środkowa» mi jakoś nie pasuje. I to czytanie tym ludzikom manifestu... Może by to opuścić albo by Pan ten fragment zmienił? Proszę o szybką odpowiedź”, na co Haupt odpowiedział z należytą rewerencją 10 grudnia tegoż roku: „W tym samym liście czytam o zastrzeżeniach Pańskich co do wysłanego w lecie mego opowiadania *Złota Hramota*. (Gdyby to miało kiedyś pójść do druku, to chciałbym zrobić zmianę w tytule na *Z o ł o t a Hramota*, a więc wersję w pełni ukraińską, a to ażeby odróżnić od podobnego tytułu jednej z książek Łobodowskiego). Mam pełny szacunek dla osądu, zastrzeżeń i uprawnień Pana jako tak niepospolitego znawcy i praktyka pracy redaktorskiej, a sam jestem w pełni świadomości własnych braków. Ale pracuję zawsze metodą eliminacji, każde z mych opowiadań to stopy także wyeliminowanej przez autora makulatury. Dlatego przed żądanym przez Pana opuszczeniem chciałbym dobrze się jeszcze raz zastanowić”, i na tym wymiana poglądów się zakończyła – Jerzy Giedroyc, Zygmunt Haupt, *Listy 1947–1975*, oprac., wstępem i przypisami opatrzył Paweł Panas (Warszawa: Instytut Dokumentacji i Studiów nad Literaturą Polską, Oddział Muzeum Literatury im. Adama Mickiewicza, Association Institut Littéraire „Kultura”, Biblioteka „Więzi”, 2022), 153–154.

² Magdalena Grochowska, Jerzy Giedroyc. *Do Polski ze snu*, wyd. 2, uzup., wstęp Andrzej Friszke (Warszawa: Wielka Litera, 2014), 6.

jemnicą poliszynela w Instytucie Literackim było, że redaktorowi, znużonemu lekturą nadsyłanych maszynopisów, zdarzało się zasnąć przy biurku z palącym się w ręku papierosem, który często wypadał z palców na papier, w wyniku czego wybuchał niewielki pożar. Tak stało się również w wypadku *Złotej hramoty* – zajęły się trzy z szesnastu kart utworu: druga, trzecia i czwarta, przy czym ubytków tekstu, i to dość poważnych, doznały dwie ostatnie z wymienionych. Dla edytora prozy Haupta owo zaproszenie ognia nie stanowiłoby żadnego problemu, gdyby – jak to zachodzi w wypadku przytłaczającej większości pozostałego dorobku literackiego autora *Pierścienia z papieru* – przetrwały inne wersje utworu: kopie maszynopisowe, druki czasopiśmienne czy choćby wcześniejsze warianty. Wszystko jednak wskazuje na to, że *Złota hramota* zachowała się do dziś w tej jednej, częściowo nadpalonej postaci, gdyż w archiwum Haupta na Uniwersytecie Stanforda ani kwerenda moja (2006 r.), ani dwie późniejsze (2019 r.) Pawła Panasa (który – trzeba podkreślić – wywiązał się z tego zadania znacznie lepiej niż ja, gdyż miał więcej czasu i cierpliwości) nie dały żadnego rezultatu. Poza tym wiadomo, że Haupt nie miał zwyczaju obdarowywać swoich znajomych manuskryptami utworów, zatem należy pogodzić się z myślą, że jesteśmy skazani na ów niekompletny maszynopis, spoczywający w Instytucie Literackim. Zresztą i tak pisarz miał szczęście, że nie wysłał opowiadania do „Wiadomości”, gdyż bowiem nie spodobało się ono również Mieczysławowi Grydzewskiemu, z pewnością trafiłoby do redakcyjnego kosza – gdyż takie panowały zwyczaje w redakcji londyńskiego tygodnika – i tym sposobem stracilibyśmy je bezpowrotnie. Co prawda przyznać trzeba, że jest ono nietypowe dla Haupta, gdyż operuje paraboliczną fikcją narracyjną i trzeba je czytać zgodnie z regułami alegorycznego stylu odbioru³ (a wydaje się, że na tym polu pisarz radził sobie nieco gorzej), ale abstrahując od wartości artystycznej przedmiotu naszych rozważań, jest oczywiste, że *Złota hramota* daje wgląd w niepoznawalne inaczej rejony twórczości pisarza z Ułaskowiec, gdyż w żadnym innym tekście literackim Haupt nie poruszył tak obszernie – choć w sposób do tego stopnia zakamuflowany, że w rezultacie nie do końca jasny – tematu relacji polsko-ukraińskich⁴.

Złota hramota przeleżała w archiwum paryskim do końca lat 80., skąd udało się ją wydobyć na światło dzienne Renacie Gorczyńskiej, która jako pierwsza podjęła próbę częściowej rekonstrukcji zniszczonych fragmentów, jako że przeznaczyła opowiadanie do publikacji w przygotowywanym przez siebie tomie prozy Haupta pod tytułem *Szpica. Opowiadania, warianty, szkice*, który ukazał się, jak wiadomo, nakładem Instytutu Literackiego w 1989 roku. O jej wysiłkach świadczy sam archiwalny maszynopis, uzupełniony przez nią sporządzonymi na maszynie wstawkami, dołączonymi na osobnych kartach, oraz ręcznymi dopiskami, również na osobnej kartce, pióra edytorki, co można stwierdzić z całkowitą pewnością, gdyż charakter pisma tych uzupełnień jest różny od stylu Jerzego Giedroycia oraz Zofii Hertz. Przypis redaktorki na stronie 247 tomu mówi wszystko: „Maszynopis autorski uszkodzony. Tylko niektóre brakujące słowa udało się w tym fragmencie opowiadania zrekonstruować”. I trudno mieć o to do Gorczyńskiej choćby najmniejsze pretensje, gdyż bardziej ambitna próba wypełnienia luk tekstowych wymagałaby znajomości całego dorobku Haupta, o czym wtedy nie mogło być mowy, a także – długotrwałych badań nad nawykami pisarskimi oraz stylem i językiem autora *Złotej hramoty*, na co redaktorka najzwyczajniej czasu i chęci mieć nie mogła. Zrobiła tyle, ile się wtedy dało, i za to wszyscy ówczesni czytelnicy powinni być jej wdzięczni.

³ Zob. Andrzej Niewiadomski, *Przeciw entropii, przeciw arkadii. O pisarstwie Zygmunta Haupta* (Kraków: Instytut Literatury, 2021), 44.

⁴ Niewiadomski, 44.

Rzecz jasna, profesjonalny badacz prozy Haupta powinien wykazać się większą ambicją, próbowałem więc i ja. Niestety, nie dała wyniku kwerenda w archiwum Instytutu Literackiego, wyproszona przeze mnie telefonicznie u Jacka Krawczyka (w roku 2005). Korespondencja z samą Gorczyńską (na przełomie lat 2007 i 2008) również okazała się bezowocna, bo od edycji *Szpicy* upłynęło bez mała dwadzieścia lat i redaktorka tomu nie pamiętała już, jakim sposobem udało się jej odkryć maszynopis w paryskim archiwum. Trzeba było dopiero poszukiwać przeprowadzonych w Paryżu całkiem niedawno przez Pawła Panasa (2017 r.), który, jak to ma w zwyczaju, nie spoczął, póki nie postawił na swoim, a w dodatku natychmiast (a działo się to w roku 2018) łaskawie udostępnił mi skany znaleziska. Moje wieloletnie marzenie o konfrontacji z autorskim manuskrytem – ostatnim, jaki pozostał dla mnie w Hauptowskich archiwaliach – mogło więc wreszcie się spełnić. Jej rezultatem było wiele emendacji w stosunku do wersji podanej w *Szpicy*, ale nie o nich chcę mówić, bo są to sprawy w sumie mniej istotne. Jak łatwo sobie wyobrazić, prawdziwym wyzwaniem dla tekstologa jest próba uzupełnienia ubytków, zresztą wcale dziś nie tak karkołomna, jak mogłoby się na pierwszy rzut oka wydawać. Znamy już bowiem chyba wszystko, co wyszło spod pióra Haupta nowelisty, reportażysty i publicysty, ponadto mamy techniczne możliwości scalenia jego dorobku w jeden dokument i przeszukiwania go słowo po słowie. Oczywiście nic nie zastąpi wieloletniego obcowania z pisarstwem Haupta, skutkującego znajomością warsztatu artystycznego z wszystkimi jego najważniejszymi osobliwościami⁵. Tak uzbrojeni możemy próbować czegoś, co w roku pierwodruku *Zołotej hramoty* było zwyczajnie niemożliwe. Ale samotna walka z tekstem nie wydawała mi się realna, odważyłem się więc wziąć byka za rogi dopiero wspólnie ze studentami polonistyki, prowadząc na pierwszym roku drugiego stopnia studiów konwersatorium „Współczesne edycje dzieł literackich” w semestrze letnim roku akademickiego 2018/19; czternaścioro uczestników tych zajęć wniosło do ostatecznych ustaleń w zakresie rekonstrukcji ubytków opowiadania naprawdę dużo. Dlatego nie roszczę sobie wyłącznych praw do ustaleń, które niżej przedstawię.

Teoria edytorstwa i tekstologii mówi w interesującej nas dziedzinie niewiele i trudno się temu dziwić. Wszak niepodobna stworzyć jakichś szczegółowych zasad rekonstrukcji tekstu, które dałoby się zastosować przynajmniej w części konkretnych przypadków. Co więcej, autorzy istniejących na gruncie polskim opracowań interesującej nas problematyki zazwyczaj egemplifikują swoje wywody poezją, proza narracyjna zaś traktowana jest po macoszemu. Jednakże to i owo dla naszych potrzeb da się mimo wszystko w owych pracach znaleźć. Konrad Górski pisze o „życiowej potrzebie, która nas do koniektur zmusza. Ta potrzeba może nastąpić w dwóch wypadkach. Po pierwsze – gdy czytając tekst, przeżywamy narzucającą się nam świadomość, że on nas czymś razi, a więc został prawdopodobnie zniekształcony przez błędy zecerskie. Po drugie – gdy druk doszedł do nas w stanie zdefektowanym i pewne części tekstu zostały mechanicznie uszkodzone”⁶. Jerzy Starnawski postuluje wręcz profesję edytora detektywa, którego poszukiwania są „tam zwłaszcza potrzebne, gdzie tekst jest wyraźnie uszkodzony, gdzie – wniósłszy np. jedną koniekturę czy emendację – doprowadzimy go do pełnego zrozumienia. A przecie owo doprowadzenie do pełnego zrozumienia jest zadaniem nowoczesnego wydawcy, i to zadaniem

⁵ M.in. to chyba miał na myśli Konrad Górski, pisząc: „Dłuższe obcowanie z autografami i drukami jakiegoś pisarza wyrabia pod tym względem ogromną wrażliwość na wszystko, co jest [...] obcym wtrętem w danym tekście” – Konrad Górski, *Tekstologia i edytorstwo dzieł literackich*, wstęp Mirosław Strzyżewski (Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK, 2011), 64.

⁶ Górski, s. 67.

jednym z najważniejszych”⁷. Powyższe uwagi, choć bardzo ogólne, niezaprzeczalnie jednak uprawomocniają naszą pracę w poszukiwaniu straconych wyrazów. Włoski zaś badacz, Alfredo Stussi, czyni uwagę najbardziej nas w odniesieniu do *Zołotej hramoty* inspirującą: „Nie wszystko daje się poprawić: ubytki bardzo obszerne mogą się okazać trudnościami nie do przewyciężenia, chyba że ma się do czynienia z tekstami odznaczającymi się silnymi powiązaniem logicznymi, opierającymi się na powtarzających się syntagmach”⁸. Jak widzimy, Stussi bezwiednie wskazuje nam metodę doskonale pasującą do charakteru badanej twórczości. Od dawna bowiem wiadomo, że dla prozy Haupta typowa jest powtarzalność elementów, dostrzegalna zarówno na poziomie świata przedstawionego (postacie i motywy), jak i języka (sformułowania, zdania, a nawet dość obszerne partie narracji)⁹, „przy czym zauważyć należy, że charakterystyczną cechą tego zjawiska jest powtarzanie się jednego elementu w dwóch, a niekiedy tylko w trzech utworach”¹⁰. I taki właśnie jest przypadek *Zołotej hramoty* – w niektórych partiach wykazuje ona ściśle związki w zakresie motywiki z dwoma opowiadaniem powstałymi nieco wcześniej: motyw klaczy Diomedesa występuje w *Trzy* (powstałym w 1970 r.), a motywy miasteczka Kodnia i sztambucha zarówno w tym ostatnim utworze, jak i w *Meldunku o nieprzybyciu Wełnowskiego* (oba powstały w 1971 r.), ta zaś obserwacja kieruje naszą uwagę ku warstwie stylistyczno-językowej wymienionych opowiadań, w której również dostrzegamy powrotność elementów, przy czym ważne są zwłaszcza zbieżności między *Meldunkiem o nieprzybyciu Wełnowskiego* a *Zołotą hramotą*, gdyż dotyczą one właśnie nadpalonych fragmentów utworu. Chodzi o cztery zdania *Meldunku*...

1. „Tak jak odtwarzała mi się, gdy przeglądałem stary sztambuch Salomei Wiśniowieckiej, w którym jakaś inna ręka na odwrocie welinowych kart porobiła także jakieś notatki dotyczące się koni, ich ras, rodów, maści i odmastków” (BD¹¹ 611);
2. „Było tam wiele innych notatek dotyczących się spraw końskich: [...]” (BD 611);
3. „O rzędach, siodłach, uprzężach, cuglach, wodzach, uzdach, trzylach, czepcach...” (BD 612);
4. „Skąd mi to się znalazło w zapiskach?” (BD 612).

Jest to materiał, który da się wykorzystać z powodzeniem podczas próby odtworzenia zwęglonych fragmentów. Pomocne okażą się również rachunki w zakresie liczby znaków maszynowych zajmujących nadpalone części kart w kolejnych wierszach, gdyż obliczenia te pozwalają na dokonywanie wyboru ze słownika pisarza takich wyrazów, które mogą się zmieścić w określonych w ten sposób granicach. Oczywiście nie da się w ten sposób dokonać ustaleń liczbowo ścisłych, ponieważ ogień zniszczył prawe brzegi kart, a jak wiadomo, osoba pisząca na maszynie (w odróżnieniu od użytkownika komputera) nie miała technicznych możliwości wyrównania prawego marginesu, zresztą sam Haupt nigdy się o to specjalnie nie starał. Przyjrzyjmy się zatem uszkodzonym kartom:

⁷ Jerzy Starnawski, *Praca wydawcy naukowego*, wyd. 2, poszerz. (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 1992), 54. Zob. też wzmianki na ten temat w: Jan Trzynadłowski, *Autor – dzieło – wydawca*, wyd. 2, uzup. (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 1988), 78 i 82; Roman Loth, *Podstawowe pojęcia i problemy tekstologii i edytorstwa naukowego* (Warszawa: Wydawnictwo IBL, 2006), 87 i nast.

⁸ Alfredo Stussi, *Wprowadzenie do edytorstwa i tekstologii*, tłum. Mateusz i Piotr Salwa (Gdańsk: Wydawnictwo Słowo/Obraz Terytoria, 2011), 102.

⁹ Zob. Aleksander Madyda, *Zygmunt Haupt – życie i twórczość literacka* (Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 1998), 135–139 i 149–155.

¹⁰ Madyda, 138.

¹¹ Zygmunt Haupt, *Baskijski diabeł. Opowiadania i reportaże*, zebrał, oprac. i notą edyorską poprzedził Aleksander Madyda, wstęp Andrzej Stasiuk, wyd. 2, zm. i popr. (Wołowiec: Wydawnictwo Czarne, 2016), dalej oznaczane skrótem BD i numerem strony.

~~225~~

Był za pan brat z huzarami, kwaterującymi tu oficerami sztabu remonty dywizji, pułków sumskiego, ^{le} jelizawetgradzkiego, mariupolskiego, izjumskiego, huzarów grodzieńskich, achtarskich, pawlogradzkich, litewskich i pułku księcia orańskiego, remonty zakupującej młode konie na jarmarkach w Berdyczowie. I oto z całej zawartości "sabretache", tak nieakuratnego w moderunku porucznika, okazało się, był tylko panieński sztambuch.

Pan rotmistrz, Niemiec z pochodzenia, był sentymentalny, czuły na romantyczne sprawy dziejące się na stronach weliny, kartek oprawionego w wyślizgane ^{w safianie} / złote liście tomiku, ale ^{zanim} (darmskim swym okiem doszukał się zaraz w albumie czegoś, ^{obciążony} Oto na odwrotnych stronach kart porobione były jakieś ^{notatki} widocznym było że jeżeli nie posiadacz to depozytariusz ^{depozytariusz} konieczności, w braku innego papieru posłużył ^{złoty sztambuch} celów wcale praktycznych. Bo notatki te tykały ^{di} dzo kośskich.

Było tam o maściach i odmastkach, farbach ^e koni przeglądanych przez komisje remontowe. ^{ze notatką} jako się rzekło sentymentalny, czuły na romantyzm ^{wolno} koniarzem to on nie był. Nic nie mówiły mu dalsze ^{wołał} czące się rzędów, forgozców, trenzli, cugli, wozów ^{wołał} rzemieni. Konie, uprząże, skóra mu śmierdziała.

Co innego mówił mu cuch, zapach smoły czy liny ^{konu} Jego przeznaczeniem za młodu miało być morze. Miał zos ^{został} ^{Może} kiem. Jako chłopak zaczynał nawet we flocie bałtyckiej, w Ki

„Był za pan brat z huzarami – kwaterującymi tu oficerami sztabu remonty dywizji, pułków: sumskiego, jelizawietgradzkiego, mariupolskiego, izjumskiego, huzarów grodzieńskich, achtyrskich, pawłogradzkich, litewskich i pułku księcia Orańskiego, remonty zakupującej młode konie na jarmarkach w Berdyczowie. I oto z całej zawartości «*sabretache*», tak nieakuratny w moderunku porucznika, okazało się, był tylko panieński sztambuch.

Pan rotmistrz, Niemiec z pochodzenia, był sentymentalny, czuły na romantyczne sprawy dziejące się na stronach welinowy[...] kartek oprawionego w wytłaczane w safianie złote liście tomiku, ale [...]darmskim swym okiem doszukał się zaraz w albumie czego[...]. Oto na odwrotnych stronach kart porobione były jakieś [...]. Widocznym było, że jeżeli nie posiadacz, to depozytor [...] z konieczności, w braku innego papieru posłużył [...] celów wcale praktycznych. Bo notatki te tyczyły [...]dzo końskich.

Było tam o maściach i odmastkach, farbach [...] koni przeglądanych przez komisje remontowe. P[...] jako się rzekło, sentymentalny, czuły na roman[...] koniarzem to on nie był. Nic nie mówiły mu dals[...]czące się rzędów, forgoczy, trzęzli, cugli, wo[...] rzemieni. Konie, uprzęże, skóra mu śmierdziały.

Co innego mówił mu cuch, zapach smoły czy liny k[...]. Jego przeznaczeniem za młodu miało być morze. Miał zostać [...]kiem. Jako chłopak zaczynał nawet we flocie bałtyckiej w Kr” (k. 3).

Moim zdaniem, stosując wymienione wcześniej sposoby, to jest konfrontację *Złotej hramoty z Meldunkiem o nieprzybyciu Wełnowskiego* oraz rachunek znaków maszynowych, da się dokonać wypełnienia miejsc pustych stosunkowo prosto. Oto moja wersja (oznaczyłem w niej literami „R.G.” koniektury Renaty Gorczyńskiej, z którymi się zgadzam, wytuściłem zaś swoje odmienne propozycje):

„Był za pan brat z huzarami – kwaterującymi tu oficerami sztabu remonty dywizji, pułków: sumskiego, jelizawietgradzkiego, mariupolskiego, izjumskiego, huzarów grodzieńskich, achtyrskich, pawłogradzkich, litewskich i pułku księcia Orańskiego, remonty zakupującej młode konie na jarmarkach w Berdyczowie. I oto z całej zawartości «*sabretache*», tak nieakuratny w moderunku porucznika, okazało się, był tylko panieński sztambuch.

Pan rotmistrz, Niemiec z pochodzenia, był sentymentalny, czuły na romantyczne sprawy dziejące się na stronach welinowy[ch – R.G.] kartek oprawionego w wytłaczane w safianie złote liście tomiku, ale [żan – R.G.]darmskim swym okiem doszukał się zaraz w albumie czego[ś **dziwnego**¹²]. Oto na odwrotnych stronach kart porobione były jakieś [notatki – R.G.¹³]. Widocznym było, że jeżeli nie posiadacz, to depozytor [**tomiku**]¹⁴ z konieczności, w braku innego papieru posłużył [się sztambuchem do – R.G.] celów wcale praktycznych. Bo notatki te tyczyły [**się**¹⁵ spraw bar – R.G.]dzo końskich.

¹²Koniektura na podstawie rachunku miejsc na znaki maszynowe.

¹³Por. pierwsze zdanie Meldunku o nieprzybyciu Wełnowskiego.

¹⁴Opustka nie zaznaczona w tekście Szpicy. Koniektura na podstawie poprzedniego zdania utworu.

¹⁵Emendacja na podstawie trzeciego zdania kolejnego akapitu utworu i drugiego zdania Meldunku o nieprzybyciu Wełnowskiego.

Było tam o maściach i odmastkach, farbach [**najrozmaitszych**¹⁶] koni przeglądanych przez komisje remontowe. P[an rotmistrz był, – R.G.] jako się rzekło, sentymentalny, czuł na roman[**tyczne sprawy**¹⁷, ale] koniarzem to on nie był. Nic nie mówiły mu dals[ze **zapiski**¹⁸ ty]cząca się rzędów, forgoczy, trzęzli, cugli, wo[**dzy, uzd i**¹⁹] rzemieni. Konie, uprzęże, skóra mu śmierdziała.

Co innego mówił mu cuch, zapach smoły czy liny k[onopnej – R.G.]. Jego przeznaczeniem za młodu miało być morze. Miał zostać [**majt**]kiem²⁰. Jako chłopak zaczynał nawet we flocie bałtyckiej w Kr[on]”.

I karta ostatnia:

„sztadzie. Naprzód jako «junga», potem – «miczman». Ale dla jakichś względów ta morska kariera urwała się u samego wstępu. Może zakup oficcerskiego stopnia we flocie był poza finansowymi możliwościami rodziny, może wcześniej poznano się na pedantycznych zdolnościach Niemca z pochodzenia. Został żandarmem.

Ale w uszach na zawsze pozostał mu ryk i szum fali «*priboju*», skrzyp bloków, świst wiatru w linach, a w ustach – smak słonej wody. W marzeniach (każdy z nas ma swe marzenia o dalekim i nie osiągniętym, nie?) widział się na przychyłonym w bejdowndzie pokładzie korwety zapatrzonym w fosforyzujący po nocy szlak kilwateru. Za młodu w Kronsztadzie był świad[kiem, – R.G.] kiedy to z ukazu imperatora Aleksandra Pawłowicza admirał [Bellings – R.G.]hausen wyruszał do Antarktydy, z zazdrością patrzył na n[iknące – R.G.] we mgle żagle jego fregaty «Wostok» i barki «Mirnyj», pły[**nących**]²¹ w nieznanie. Chciał, jak ten inny nawigator, hrabia Yve[**s-Joseph**]²² de Kerguelén-Trémarec, w którego sprawozdaniach się [zaczytywał – R.G.], odkrywać nowe wyspy, nadawać im imiona.

Okręt marzyciela miał nazywać się «Pałłada». [**Szczyty masztów**²³ «Pałł]ady» miały rysować na nieboskłonie Terra Australis [**Incognita**²⁴ konste – R.G.]lacje i gwiazdozbiory. Ze szkoły, jeszcze w cars[**kiej stolicy**,²⁵ wy]niósł niezłą znajomość mitologii. Stąd miano jeg[o **wymarzone**]²⁶

¹⁶W Szpicy zaznaczono opustkę. Koniektura na podstawie rachunku miejsc na znaki maszynowe; domniemane słowo występuje w opowiadaniach Wyspy Galapagos i wyprawa na Mount Everest, Poker w Gorganach i Perekotypołe (tu: dwa razy) oraz w eseju Dzisiaj, przedwczoraj, wczoraj, jutro.

¹⁷Wersja Renaty Gorczyńskiej: „romanse”, wyjątkowo budzi zasadniczy sprzeciw, gdyż mamy tu do czynienia z wprost zapowiedzianym przez narratora powtórzeniem fragmentu narracji występującego w poprzednim akapicie.

¹⁸Wersja Renaty Gorczyńskiej: „notatki”. Koniektura ze względów stylistycznych (wyżej słowo „notatki” występuje już dwukrotnie) i na podstawie czwartego zdania Meldunku o nieprzybyciu Wełnowskiego.

¹⁹Wersja Renaty Gorczyńskiej: „wodzów”. Koniektura na podstawie rachunku miejsc na znaki maszynowe i trzeciego zdania Meldunku o nieprzybyciu Wełnowskiego.

²⁰Wersja Renaty Gorczyńskiej: „podróżnikiem”. Koniektura na podstawie rachunku miejsc na znaki maszynowe; domniemane słowo występuje w opowiadaniu El Pelele i w eseju Ptaki albo „Zanim zaczną schodzić się goście, przetańczmy jeszcze raz menueta...”.

²¹Wersja Renaty Gorczyńskiej: „płynące”. Koniektura na podstawie rachunku miejsc na znaki maszynowe i ze względów gramatycznych.

²²Koniektura na podstawie rachunku miejsc na znaki maszynowe.

²³W Szpicy zaznaczono opustkę.

²⁴W Szpicy zaznaczono opustkę.

²⁵W Szpicy zaznaczono opustkę.

²⁶W Szpicy zaznaczono opustkę.

4

161
226

sztadzie. Naprzód jako "junga", potem "miczman". Ale dla jakichś względów ta morska kariera urwała się u samego wstępu. Może zakup oficierskiego stopnia we flocie był poza finansowymi możliwościami rodziny, może wcześniej poznano się na pedantycznych zdolnościach Niemca z pochodzenia. Został żandarmem.

Ale w uszach na zawsze pozostał mu ryk i szum fali "pryboju", skrzyp bloków, świst wiatru w linach, a w ustach smak słonej wody. W marzeniach (każdy z nas ma swe marzenia o dalekim i nieosiągniętym, nie?) widział się na przychylnym w bejdewindzie pokładzie korwety, zapatrzonym w fosforyzujący po nocy szlak kilwateru. Za młodu, w Kronsztadzie, był świadkiem kiedy to z ukazu imperatora Aleksandra Pawłowicza admirał hausen wyruszał do Antarktydy, z zazdrością patrzył na nowe mgły żagle jego fregaty "Wostok" i barki "Mirnyj" płynące w nieznane. Chciał, jak ten inny nawigator, hrabia Yves de Kerguelen-Trémarec, w którego sprawozdaniach się odkrywać nowe wyspy, nadawać im imiona.

Okręt marzyciela miał nazwać się "Pałłada". "Pałłady" miały rysować na nieboskłonie Terra Australis gwiazdozbiory. Te szkoły, jeszcze w carskich czasach, niósł niezłą znajomość mitologii. Stąd miano jej korwety. Stąd pomysł nazwy nieoglądanej dotąd, nieodkrytej jeszcze konstelacji owych karmionych ludojadów, Klaczy Diomedesa...

Uwagę rozmarzonego rotmistrza przyciągnął znagła w

korwety. Stąd pomysł nazwy nie oglądanej dotąd, **nie w[idzianej]**,²⁷ nie odkrytej jeszcze konstelacji owych karmionych lu[dzkim mię – R.G.]sem ludojadów, Klaczy Diomedesa.

Uwagę rozmarzonego rotmistrza przyciągnął z nagła wy[padły – R.G.]” (k. 4).

Najwięcej problemów i Renacie Gorczyńskiej, i mnie sprawił przedostatni akapit tej karty. W pięciu wypadkach edytorka nie zdecydowała się na żadne koniektury, ja zaś jednak postanowiłem pójść dalej. W pierwszym wypadku skłoniło mnie do tego przedwojenne opowiadanie Haupta *Admirał Gaspar Hojeda*, w którym znajduje się takie oto zdanie: „Fale dalej opluwały pokłady, **szczyty masztów zapisywały niebo zawiłym tekstem**, skrzypiały bloki i wachty monotonicznie dzwoniły czas” (ZR²⁸ 23, podkr. – A.M.). W drugim wypadku wyręczył mnie licencjat Tomasz Warczykowski, wpisując do komputerowej wyszukiwarki frazę „Terra Australis” – przyznam całkiem poważnie, że na tak genialne w swojej prostocie rozwiązanie sam nigdy bym nie wpadł. W trzecim wypadku wystarczyło wiedzieć, że Sankt-Petersburg od 1715 roku stał się siedzibą Akademii Morskiej²⁹. Rozwiązanie czwartej zagadki przyniósł tekst samej *Zołotej hramoty*, i to właśnie z omawianej karty: przecież w poprzednim akapicie narrator wspomina wprost o morskich „marzeniach” żandarma. Wreszcie ostatnia koniektura została podyktowana faktem, że w końcowym zdaniu przedostatniego akapitu najwyraźniej występuje ciąg synonimicznych imiesłowów przymiotnikowych związanych z czynnością patrzenia; najszybciej nasuwającym się na myśl synonimem, zaczynającym się na „w” – którą to na wpół spopieloną literę łatwo przeoczyć – jest oczywiście „widzianej”. Tak przedstawia się moja propozycja odtworzenia unicestwionych partii pechowego opowiadania Zygmunta Haupta.

Rzecz jasna, nie uważam zaprezentowanych tu rozwiązań za definitywne. Dostateczną przestrożę dla mniemań każdego tekstologa rekonstruktora stanowi podana przez Konrada Górskiego anegdota o bardzo przez niego cenionym Juliuszu Kleinerze:

„Wiersz albumowy Słowackiego *Do E. hr. K.* [...] został wydrukowany w czasopiśmie «Kronika Rodzinna» na podstawie autografu nikomu nie udostępnionego. Pierwsza strofa utworu brzmiała:

Chciałbym, ażeby tu wpisane słowo,
Jeśli na wieki ma słowem pozostać,
Aby słów miało nieśmiertelnych postać
Albo posągów piękność marmurową.

Opierając się na wieloletnim zżyciu się z poezjami Słowackiego, Juliusz Kleiner nie mógł pogodzić się z brzmieniem 3. wiersza. Trudno było mu uwierzyć, żeby Słowacki dopuścił się tylu niewłaściwości stylistycznych naraz. A mianowicie: 1) trzykrotne powtórzenie w bliskim sąsiedztwie tego samego wyrazu (*słowo, słowem, słów*); 2) uzależnienie od siebie zdań o tym

²⁷W Szpicy zaznaczono opustkę.

²⁸Zygmunt Haupt, *Z Roksolanii*. Opowiadania, eseje, reportaże, publicystyka, warianty, fragmenty (1935–1975), zebrał, oprac. i notą edytorską opatrzył Aleksander Madyda (Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK, 2018).

²⁹Ludwik Bazylow, *Historia Rosji*, wyd. 4, popr. i uzup. Tekst obejmujący lata 1917–1991 napisał Paweł Wieczorkiewicz (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 2005), 151.

samym charakterze składniowym (*ażeby... aby...*); 3) pozbawiona jakiegokolwiek plastyki metafora «postać słów nieśmiertelnych». Zaproponował więc dla owego wiersza brzmienie: «Aniołów miało nieśmiertelnych postać», przy czym na podstawie właściwości pisma Słowackiego wyjaśnił, że zecer mógł odczytać słowo *Aniołów* jako *Ani słów*, a w korekcie uznano konieczność poprawienia *Ani* na *Aby*. Trudno oprzeć się podziwowi dla tej wspaniałej koniektury. Wszystko było w niej przekonujące: i krytyka zastanego tekstu, i propozycje zastąpienia słów błędnie podanych wyrazem właściwym, i wreszcie wyjaśnienie genezy błędu. A jednak cały ten misterny gmach argumentacji filologicznej runął, gdy odnaleziono autograf i przekonano się, że tekst wydrukowany w czasopiśmie był poprawny³⁰.

³⁰Górski, 74–75.

Bibliografia

- Bazyłow, Ludwik. *Historia Rosji*. Wyd. 4, popr. i uzup. Tekst obejmujący lata 1917–1991 napisał Paweł Wieczorkiewicz. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 2005.
- Górski, Konrad. *Tekstologia i edytorstwo dzieł literackich*. Wstęp Mirosław Strzyżewski. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK, 2011.
- Grochowska, Magdalena. *Jerzy Giedroyc. Do Polski ze snu*. Wstęp Andrzej Friszke. Warszawa: Wielka Litera, 2014.
- Haupt, Zygmunt. *Baskijski diabeł. Opowiadania i reportaże*. Zebrał, oprac. i notą edytorską poprzedził Aleksander Madyda. Wstęp Andrzej Stasiuk. Wołowiec: Wydawnictwo Czarne, 2016.
- – –. *Z Roksolanii. Opowiadania, eseje, reportaże, publicystyka, warianty, fragmenty (1935–1975)*. Zebrał, oprac. i notą edytorską opatrzył Aleksander Madyda. Toruń: Wydawnictwo Naukowe UMK, 2018.
- Loth, Roman. *Podstawowe pojęcia i problemy tekstologii i edytorstwa naukowego*. Warszawa: Wydawnictwo IBL, 2006.
- Madyda, Aleksander. *Zygmunt Haupt – życie i twórczość literacka*. Toruń: Uniwersytet Mikołaja Kopernika, 1998.
- Niewiadomski, Andrzej. *Przeciw entropii, przeciw arkadii. O pisarstwie Zygmunta Haupta*. Kraków: Instytut Literatury, 2021.
- Starnawski, Jerzy. *Praca wydawcy naukowego*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 1992.
- Stussi, Alfredo. *Wprowadzenie do edytorstwa i tekstologii*. Tłum. Mateusz i Piotr Salwa. Gdańsk: Wydawnictwo Słowo/Obraz Terytoria, 2011.
- Trzynadłowski, Jan. *Autor – dzieło – wydawca*. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich – Wydawnictwo, 1988.

SŁOWA KLUCZOWE:

ZYGMUNT HAUPT

edytorstwo

rekonstrukcja

ABSTRAKT:

Artykuł jest poświęcony rekonstrukcji brakujących fragmentów opowiadania Zygmunta Haupta *Złota hramota*, której dokonano na podstawie znajomości całego dorobku pisarskiego, charakteryzującego się powtarzalnością motywów i odpowiadających im sformułowań językowych. Przy wyborze konkretnej leksyki kierowano się również najbliższym kontekstem rekonstruowanego miejsca oraz względami gramatycznymi i stylistycznymi.

poliska proza narra-
cyjna XX wieku

opowiadanie

tekstologia

NOTA O AUTORZE:

Aleksander Madyda (1958) – prof. dr hab.; Uniwersytet Mikołaja Kopernika w Toruniu. Zajmuje się literaturą polską XX wieku, edytorstwem i tekstologią. Autor książek: *Haupt. Monografia* (Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2012), *Od filologii do antropologii. Szkice* (Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2015), Zygmunt Haupt, *Baskijski diabeł. Opowiadania i reportaże*, zebrał, oprac. i notą edytorską poprzedził Aleksander Madyda, wstęp Andrzej Stasiuk, wyd. 2, zm. i popr. (Wołowiec: Wydawnictwo Czarne, 2016), Zygmunt Haupt, *Z Roksolanii. Opowiadania, eseje, reportaże, publicystyka, warianty, fragmenty (1935–1975)*, zebrał, oprac. i notą edytorską opatrzył Aleksander Madyda (Toruń: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu Mikołaja Kopernika, 2018).